

TRETÅIG HACKSPETT - BIOTOPVAL I VÄSTRA VÄSTMANLAND

Mats Andersson

Tretåige hackspetten i fält

Den tretåige hackspetten är något mindre än större hackspetten och omkring 50 procent större än mindre hackspetten. Den är tecknad i svart och vitt och saknar helt rött i dräkten. Hanen och de juvenila fåglarna är gula på hjässan medan honan är streckad i svart och vitt på huvudet. Fågeln är överhuvudtaget dunkelt tecknad, men är omisskännlig när man väl får syn på den.

Den tretåige är ganska orädd och ibland lätt att komma nära. Vissa individer låter sig emellertid inte så gärna beskådas, utan "leker kurragömma" med besökande betraktare.

I flykten lik mindre hackspetten, ses dock oftare sittande under näringssök. Söker sin föda mindre intensivt jämfört med andra hackspettar, den nöjer sig ofta med ett och samma träd som bearbetas under längre tid.

Lätet är mjukare och lägre än större hackspettens vanliga korta, hårda bekanta läte. Tretåige hackspettens trumning är, återigen jämfört med större hackspettens, längre (ca 1,5 sekunder) och långsammare. Vidare är trumningen tydlig, så tillvida att knackningarna klart uppfattas sins emellan. Dock kan trumningen påminna något om spillkråkans och för säker artbestämning bör kanske fågeln ses.

Biotopbeskrivning

Den tretåige hackspettens viktigaste biotop är äldre skogsmiljöer, vilket kan menas mer än avverkningsmogen skog. Den föredrar grandominerade skogar med sumpiga partier och tillgång på döda respektive döende träd. Arten är alltså helt knuten till skogsområden som innehåller betydande arealer av naturliga

Födan

Den tretåige hackspettens föda består främst av insekter och framför allt vedborrande skalbaggar i larv och puppstadium. Dessutom sav från gran och tall.

Enligt Cramp m fl (1985) består födan i västra Palearktis av följande:

Skalbaggar (Coleoptera)

Dominerande arter: Barkborrar (Scolytidae) och långhorningar (Cerambycidae).

Färre antal: Bladbagg (Chrysomelidae), praktbagg (Buprestidae) vivlar (Curculionidae), jordlöpare (Carabidae), brokbaggar (Cleridae), barkbaggar (Colydidae), knäppare (Elateridae), varvsflugor (Lymexyliidae), glansbaggar (Nitidulidae), barkplattbaggar (Pythidae) och svartbaggar (Tenebrionidae).

Fjärillar (Lepidoptera)

Dominerande arter: Nattflyn (Noctuidae), mätare (Geometridae), (främst larver) vecklare (Tortricidae) och träfjärilar (Cossidae).

I färre antal ingår även bäcksländor (Plecoptera), hopprätvingar (Orthoptera), halvvingar (Hemiptera), tvåvingar (Diptera) och steklar (Hymenoptera) som t ex myror och getingar.

Som nämnts ovan ingår även sav i födan. Den tretåige hackar träden i en ring runt stammen för att komma åt saven. Dessa "hackringar" är mycket typiska för den tretåige hackspetten och avslöjar dess närvaro i ett visst område. Arten utnyttjar oftast granar och tallar och enligt mina observationer är sådana träd som står i söderläge i kanten mot ett hygge eller mot en skogsbilväg påfallande ofta utnyttjade. På sådana lämpliga och omtäckta lägen har jag även noterat många "ringade" träd i kanterna. Träden har varit olika grova och av olika ålder. Äldre träd har inte dominerat, utan även relativt unga tallar har utnyttjats och inte sällan långt upp på stammen.

Den tretåige hackspetten kan även mata sina ungar med sav. Observationer finns där hanen flygit direkt från hackringar till boet med sav i näbben och låtit det sipprat ner i ungens halvöppna näbb (Cramp m fl 1985). De hackringade träden används om och om igen och samma träd kan besökas av hackspettarna under många årtionden.

Förekomsten av "ringade" träd i ett område indikerar således även närvaron av den tretåige hackspetten. Det har också visat sig i Lindesbergs kommun att där de "ringade" träden finns har hackningsindikationerna varit störst.

och opåverkade avsnitt. Arten var förr troligen gymnad av stormfallningar och skogsbränder som inträffade mer eller mindre regelbundet. Brandskadad skog innehåller ju mängder med skadade och döende träd som i sitt försvagade tillstånd är rika utvecklingsplatser för många insektsarter.

Den brandfyrngrade skogen är i sin första naturliga fas, i våra trakter, rik på lövträden björk och asp. När barrskogen åter efter hand växer upp, blir emellertid lövträden utkonkurrerade i den numer tätare skogen. Följden av detta blir således stor tillgång på död lövved. Dessa brandfyrngrade skogar som ju är mycket ovanliga i dagens skogar, var troligen även viktiga för flera andra av våra hackspettsarter, inte minst för den vitryggiga hackspetten.

Numera är sumpskogarna mycket viktiga för den tretåige hackspettens möjliga heter att existera inom sitt utbredningsområde. Sumpskogar är s k skogliga våtmarker, som ser olika ut beroende var i Sverige den finns. I norra delarna, samt i vårt område, dominerar gransumpskogen, i södra Sverige alkärr.

I båda typerna ingår även andra lövträd, och i våra sumpskogar mest björk, som befinner sig i varierande kondition.

Sumpskogar är mycket artrika miljöer, där en betydande del av landets skogsbundna växter, svampar, insekter och fågelarter finns. I vår kommun finns fortfarande gransumpskogar utspridda i skogslandskapet, även där rationellt skogsbruk bedrivs. De kan exempelvis finnas efter bäckar och sjöar, i anslutning till myrmarker och i de kuperade skogarnas dalgångar. Ofta är det dessvärre mindre rester av större arealer, men i gengäld hyser de en insektsfauna med många barklevande arter.

Sumpskogarna är följaktligen av avgörande betydelse för den tretåige hackspettens fototillgång under året, inte minst vintertid, eftersom den uppehåller sig i de flesta fall året om inom reviret.

Tretåiga hackspetten i västra Västmanland

Enligt SOF (1990) förekommer tretåiga hackspetten tämligen allmänt till sparsamt från mellersta Dalarna, västra Hälsingland och norrut (upp i fjällbjörkskogen). Söder därom, ned till norra Dalsland - västra Närke - nordvästra Västmanland - mellersta Uppland samt i östra Norrland häckar arten sparsamt till sällsynt. Den häckar oregelbundet eller tillfälligt vidare söder ut till Västergötland, norra Östergötland och västra Småland. Arten är vanligast i skogarna närmast fjällen. Arten anses dessutom ha minskat i hela utbredningsområdet under senare år.

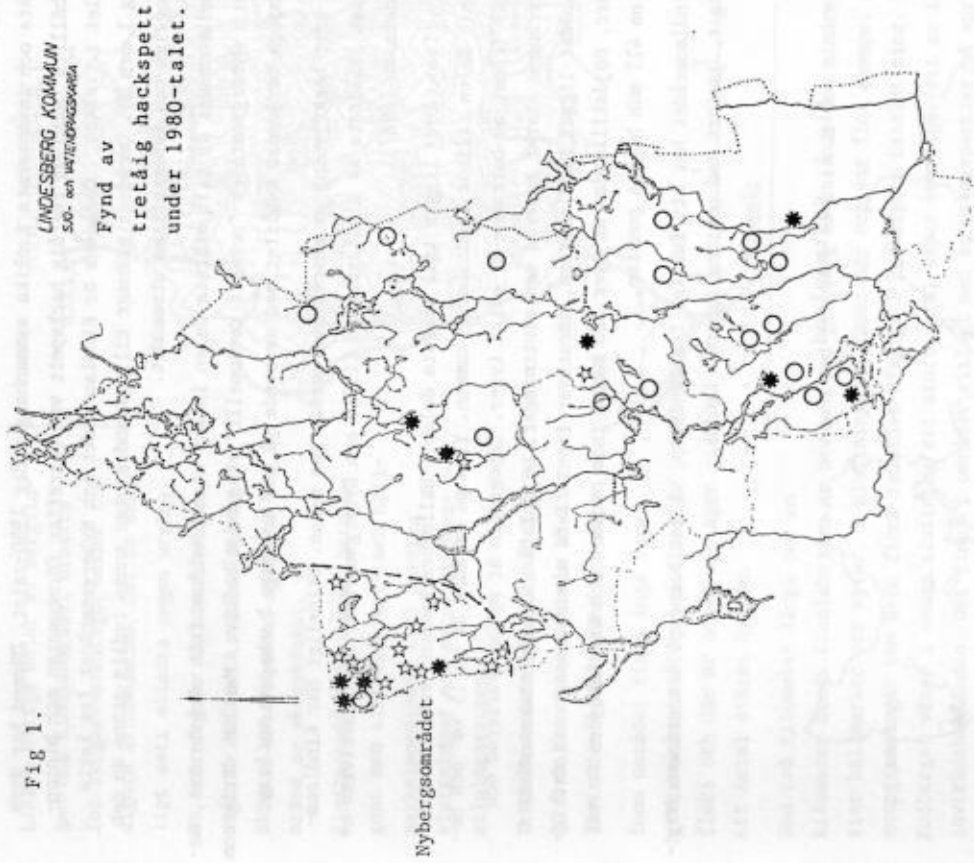
På karta (fig 1) finns fynden av tretåig hackspett i Lindesbergs kommun under främst 1980-talet. Jag har valt att redovisa tre varianter av observationer. Dels fynd under häckningstid med häckning eller häckningsindicium, dels fynd utanför häckningstiden dvs höst-vinter-vår. Dessutom har lokaler eller områden med sk "ringade" träd markerats.

I södra delen av kommunen utgörs fynden mest av enstaka observationer utanför häckningstiden. Inga områden med "ringade" träd har rapporterats. Någon säkerställd häckning finns heller inte rapporterad, dock har arten uppträtt i Lila-skogen utanför Frövi under omständigheter som kan tyda på häckning. Trots att materialet är tämligen litet kan man kanske ändå dra den slutsatsen att den tretåige hackspetten trots allt årligen häckar i de ogallrade, fuktiga blandskogarna i södra Lindesbergs kommun. Med tanke på att det faktiskt finns relativt rikliga arealer typen "bondskogar" i detta område som inte besöks i allt för stor omfattning, så kanske den tretåige är förbisedd.

Man kan även spekulera i att vissa individer av häckande bestånd längre norrut, under vinterhalvåret, utvidgar sitt område för näringsök och då visar sig i större omfattning utanför sitt häckningsrevir. Det är dessutom känt att det vissa höstar förekommer vandringsrörelser i landet. Senast ett mer invasionsartat uppträdande ägde rum var dock 1974 och under 1980-talet skedde inga sådana rörelser av någon större omfattning (SOF 1990).

Lindesbergs kommun ligger i ett naturgeografiskt gränsland med den biologiska norrlandsgränsen som skär diagonalt genom området. Eftersom den tretåige hackspetten tillhör de nordliga fågelarterna minskar arten successivt söderut och är därför helt naturligt mindre vanlig i kommunens södra delar. Den tretåige finns däremot i norra delarna och i nordvästra hörnet har några häckningar eller stationära par konstaterats vid flera tillfällen. En uppskattning av antalet häckande par i hela kommunen (ca 970 km² skogsmark) är svår men kanske finns 15-25 par.

Fig 1.

I västra delen av Västmanland finns två näraliggande skogsområden som be-
sökt och inventerats i olika sammanhang under 1980-talet. Därmed har även
erhållits fakta om tretådig hackspett vad beträffar förekomsten och biotop-
valet i trakten. Områdena är Kindlaområdet och Nybergsområdet (se karta
fig 1 och 2). Områdena gränsar till varandra utan annan tydlig gräns än det
skogliga och topografiska utseendet.

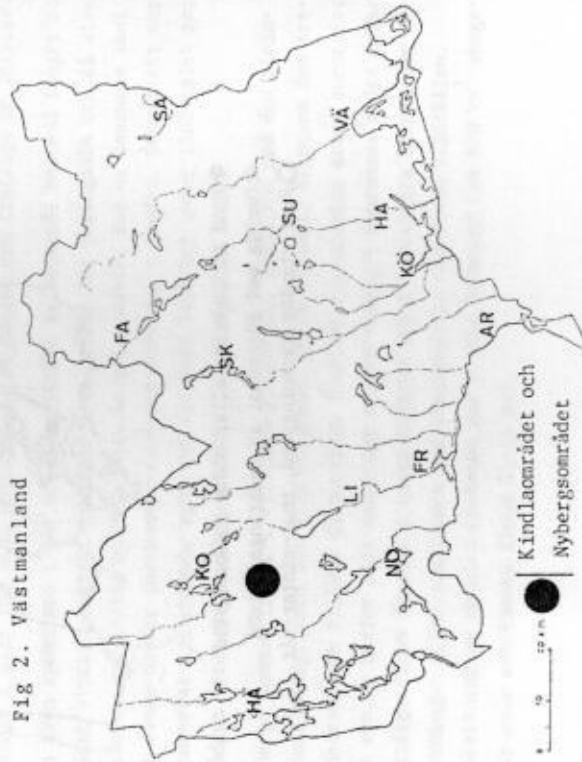
Kindlaområdet är till största delen intakt utan påverkan från skogsbruket, me-
dan i Nybergsområdet "normalt rationellt" skogsbruk bedrivs. Man kan därigenom
jämföra områdenas kvalitet med avseende på den tretåige hackspettens krav.

En kort beskrivning av respektive område ges nedan. Utförligt har Kindlaom-
rådet skildrats av Kindlagruppen (1991) och Nybergsområdet har beskrivits av
Andersson (1987).

Kindlaområdet ligger till största delen i Hällefors kommun, endast östli-
gaste delen tillhör Lindesbergs kommun. Ytan på området är ca 15 km² och be-
står främst av barrskog av olika typer. Topografin är mycket varierad och
terrängen starkt kuperad med sluttningar, höjdpinnar och dalsänkor. Mitt i
området ligger Kindlamossen, därutöver finns flera mindre mossar och fattig-
kärr. Höjdskillnaden är över 200 meter inom området och Kindlahöjden är med
sina 425 m öh högsta punkten.

Kindlaområdet har ett fuktigt fastlandskap, vilket beror på det extrema höjd-
läget, jämfört med omkringliggande landskap.

Fig 2. Västmanland

KINDLAOMRÅDET

Liksom övriga delar av Bergsla-
gen har Kindlaområdet utsatts
för skogsavverkningar under ti-
digare århundraden. Det är skog-
ligt sett således ingen urskog.
En stor del av kärnområdet be-
står av äldre ca etthundraårig
skog eller mer som i princip är
orörd av skogsbruket.

Kindlaområdet är mycket hetero-
gent med allt från myr- och häll-
marksimpediment till bördiga
sluttningar med syrerikt över-
silningsvatten.

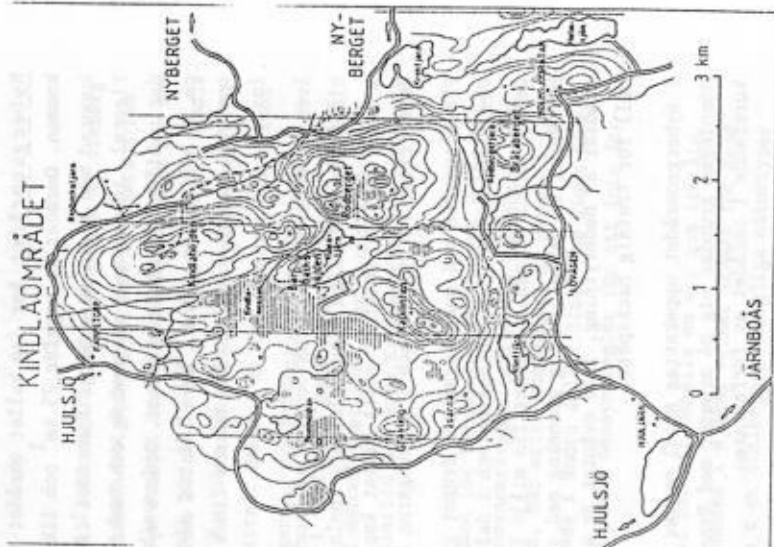
Trädsammansättningen är 70 % gran,
20 % tall och resterande 10 % är
lövträden björk, rönn och asp.

Inom området finns inga vägar, i
ytterområdena finns emellertid
flera och där är också upptaget
ett antal större hyggen.

Den två kilometer långa och en

kilometer breda Kindlahöjden är bevuxen med granskog omväxlande med mindre par-
tiet hällmarker och myrar. I sluttningarna växer här och var fina exempel på
sumpgranskogar som även finns relativt rikligt i Rödbergets östsluttning. På
Rödberget växer i samma sluttning ett stort antal aspar som utgör ett av få
lövträdsbestånden. Det finns i området rikligt med sumpskogspartier på sprid-
da platser. Dessutom är antalet döda träd i form av stubbar, lågor, vindfal-
len och torra träd mycket stort. Allt detta sammantaget gör Kindlaområdet så
perfekt för den tretåige hackspetten som finns med 3-4 par i området.

De entomologiska förutsättningarna är således goda, vilket är avgörande för
den tretåiges existensmöjligheter. En översiktlig inventering av vedinsekter
i Kindlaområdet gjordes under 1988. I utvärderingen fastslås att faunan av
vedinsekter är förhållandevis rik i en annars artfattig del av landet. Några
skyddsvärda arter kunde spåras. Inventeraren Rickard Baranowski anser Kindla-
området vara ett av de viktigaste i landet att skydda, ej minst på grund av
de entomologiska intressena (Kindlagruppen 1991).

Nybergsområdet har jag kallat området i nordvästra hörnet av Lindesbergs kommun. Området är ungefär 75 km² och liksom i Kindlaområdet är terrängen kuperad med flera höga berg. I området finns ett tjugotal näringsfattiga sjöar. Flertal intressanta vattendrag och bäckar finns som tack vare höga fallhöjder utbildat forsande sträckor. Större myrmarker saknas och Hällabomossen, ca 30 hektar, är störst. Även i detta område dominerar barrskogen med gran som vanligaste trädslag. Vid byarna finns öppnare marker med rikare lövträdssinslag.

Även om modernt skogsbruk bedrivs så förekommer partier med äldre barr- och blandskog spridda på flera platser. Inslaget av äldre aspar och björkar är i dessa partier relativt stort vilket kan tyda på att bestånden fått utvecklas fritt. På hyggerna och i ungskogarna är grova lövträd kvarlämnade.

Flera avsnitt med sumpskogar och främst gransumpskogar förekommer här och var, inte minst i slutningarna och i dalgångarna. Väster om Damsjön exempelvis utgör skogen en mycket fin miljö för flera trängda skogsfågelarter, här växer en gammal fuktig granskog med stort lövinslag och träd i olika stadier av nedbrytning. Inte oväntat är även detta område ett säkert tillhåll för tretåig hackspett.

I Nybergsområdet uppskattas antal par av tretåig hackspett till 3-4. Bedömningen grundar sig på arbetet med Svensk fågelatlas samt flitigt ekurerande i området av författaren.

Trots att intensivt skogsbruk bedrivs kan således skogen hysa flera par av en art som normalt är missgynnad av det moderna skogsbruket. Anledningen är att det trots allt i kulturskogen finns naturskogliska delar eller partier, som är spridda och av tillräckligt stora arealer. Som nämnts tidigare är sk hackringade träd ingen ovanlighet. På vissa lokaler som t ex vid Örlax-tjärnen, söder om Gränssjön, söder om Kalvhöjden och i trakten av Lomtjärnen finns koncentrerad förekomst av ringade träd. Påfallande är de placerade i hyggeskanter eller efter skogsbilvägar i sydlagen. Förekomsten av dessa träd och sådana med färsk inbäck i är enligt min mening en säker indikation på förekomst och revir av tretåig hackspett.

Man kan inte veta hur förekomsten av tretåig hackspett var tidigare. Senmoulikt har arten funnits med betydligt fler par innan det mekaniserade skogsbruket gjorde sin entré.

Diskussion

I Kindlaområdet och Nybergsområdet finns ungefär lika många par av tretåig hackspett (3-4 par). Skillnaden är bara att Nybergsområdet är omkring fem gånger så stort. Tätheten för Kindlaområdet är ett par på 4 km² och för Nybergsområdet uppskattas den till ett par på 19 km². Troligen finns i Kindlaområdet det antal par som området kan bära och området är tydligen helt idealiskt för den tretåige hackspetten. Däremot är det tveksamt hur artens framtid är i de intilliggande skogarna, typ Nybergsområdet. Om nödvändiga hänsyn tas, vilket endast behövs i de flesta fall vara §21 hänsyn enligt skogsvårdslagen, finns den med all sannolikhet kvar även i nästa skogs-generation. Detta förutsätter emellertid att även Kindlaområdets kvaliteter finns kvar.

I de listor som upprättats inom ramen för Databanken för hotade arter tillhör tretåig hackspett kategorin hänsynskrävande (Ahlén och Tjernberg 1988). Till hotkategori 4, hänsynskrävande, hör arter som endast är hotade i delar av landet och samtidigt mindre hotade i andra delar. Bland dem finns även alla arter som kräver speciellt utformade hänsynsregler för att inte försvinna som lokala populationer.

De hänsyn som krävs inom skogsbruket för att behålla en art som tretåig hackspett i våra skogar gäller ju kanske i själva verket främst för dess föda, nämligen insektsarterna, som t ex skalbaggar. Skogliska naturtyper som är av stor vikt för den lägre faunan och som bör undantas från ingrepp i form av avverkning och dikning är exempelvis bergbranter och rasbranter med naturskog, bäckraviner, försumpad naturskog och andra sumpskogar, smårare naturskogsbestånd på "vanlig" skogsmark med ett rikt inslag av gamla döda träd (Ehnström och Waldén 1986). Alla dessa naturtyper är samtidigt av stort intresse för tretåig hackspett.

Litteratur

- Ahlén, I. & Tjernberg, M. 1988. Sveriges Natur - Tema hotade djur.
 Andersson, M. 1987. Fåglar i nordvästra Lindesberg. Pandion 3(1987): 36-43.
 Cramp, S. & Simmons, K.E.L. 1985. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa. The birds of the Western Palearctic. Vol IV. Oxford.
 Ehnström, S. & Waldén, H.W. 1986. Faunavård i skogsbruket - Den lägre faunan. Skogsstyrelsen, Jönköping.
 Kindlagruppen 1991. Kindla - Bergslagens nationalpark?
 SOF. 1990. Sveriges fåglar. 2:a upplagan. Stockholm.